

ARCHIVE COPY

Please return.

Հրատարակութիւն Ամերիկահայոց Արեւելեան Թեմի Ազգային Առաջնորդարանի
A Publication of the Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America

Volume VI, Number 10-11
February-March, 1984

ՈՂՋՈՅՆ ՆՈՒԱՐՍԱԿԻ ԴԱՇՆԱԳՐԻ ՀԱԶԱՐ ՀԻՆԳՀԱՐԻՒՐ ԱՄԵԱԿԻՆ WE SALUTE THE FIFTEEN HUNDRED ANNIVERSARY OF THE TREATY OF NEVARSAĞ THE GREAT DOCUMENT OF RELIGIOUS FREEDOM AND HUMAN RIGHTS

484 - 1984

ԱՒԱՐԱՅՐԷՆ ՆՈՒԱՐՍԱԿ

«ՀԱՆՈՒՐՑ ՀԻՒՍԻՍԱԿԱՆԱՑ ՎԵ-
ՀԱԳՈՅՆ» Հայ ժողովուրդի պատմու-
թեան ամենէն փայլուն էջերէն մին է
Նուարսակի Դաշնագիրը:

484 թուին էր որ պատմական Հեր եւ
Ջարեւանդ գաւառներու
սահմանագլուխ այդ գիւղին մէջ
Մարգպանական Հայաստանի եւ
Սասանեան Պարսկաստանի միջեւ
կնքուեցաւ կրօնքի եւ խղճի ազատու-
թեան, մարդկային հիմնական
իրաւունքներու ազդարար այդ շքեղ
ժաստաթուղթը:

Յառաջիկայ Մարտ 1-էն սկսեալ
Ամերիկահայոց Արեւելեան շրջանի
եւ Գանատայի թեմի սահմաններուն
մէջ, եւ վստահաբար այլուր, հան-
դիսաւոր իրազրուութեանց մէջ պիտի
նշուի ՆՈՒԱՐՍԱԿԻ ԴԱՇՆԱԳՐԻ
1500-ամեակը: Վստահ ենք, որ մեր
ժողովուրդի գաւազները պիտի
գիտակցութիւնը ունենան մոռացու-
թեան բաւիղներէն լոյս աշխարհ
բերելու այս գեղեցիկ ու շքեղ
դրուագը Հայոց պատմութեան: Եւ
այն ոգին որ՝ 1913-ին Գրեբու Գիւ-
տին, 1935-ին Աստուածաշունչի
Հայկական թարգմանութեան, եւ
1951-ին՝ Վարդանանց ձախտամար-
տի 1500-ամեակներուն առթիւ
արձարծուեցաւ, պիտի առաւել եւս
բորբոքի հայրենասէր եւ
հայրենասուէր հոգիներուն մէջ, եւ
հանդիսանայ աղբիւր ներշնչումի,
նոր ուխտի եւ ամբողջական
յանձնառութեան՝ ՎԱՍՆ ՀԱՒԱՏՈՑ
ԵՒ ՎԱՍՆ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ:

ՆՈՒԱՐՍԱԿ 484 Թ.

Որքա՞ն տարբերութիւն 451 Թ-ի
Աւարայրէն: Այն տարին, մահու-
կեանց դամոկլեան սուրը դարձեալ
կախած էր Հայ ժողովուրդի ու-
սերուն: Բայց՝ Հայկի վահագնածին
թոռները, ղեկավարութեամբ Վար-
դան Մամիկոնեանի եւ առաջնորդու-
թեամբ հայրենասէր Հայ հո-
գեւորականութեան, գծած էին պատ-
մութեան ուղին, հաւատարմութիւն
ԱՍՏՈՒԾՈՑ եւ Հայրենիքին, կրօնքին
եւ ազգութեան:

Թարգմանչաց ոգիով թրծուած այդ
սերունդը, մտքի յեղափոխութենէ
յետոյ՝ պատրաստ էր սուրի
յեղափոխութեան, եւ պատրաստ էր
մեռնելու՝ իր իտէալներու
յաղթանակին համար:

Ոսկեղինիկ եղիչն է, որ իր սքան-
չելի վէպին մէջ, բնութագրած է
Աւարայրին պատրաստող սերունդին
յանձնառու կեցուածքը բառերով՝
որոնք մտերիմ են մեզի, «Յայսմ
հաւատոյ զմեզ ոչ ոք կարէ խախտել՝
(Շար. էջ 2)

Վահան Մամիկոնեան եւ Յովհան Կաթողիկոս Մանգակունի
Գործ՝ Նկարիչ Զոհրապի

THE TRUE GREATNESS OF NEVARSAĞ

Khatchig Teulelian

The fact that few Armenians know about Nevarsag is a sad reflection on the state of history-teaching in our schools. Every child knows of the battle of Avarayr which was a defeat, albeit a significant one that later centuries have seen as a symbolic triumph. Yet that battle was but one stage of a longer struggle that ended with the victory of the Treaty signed at Nevarsag. The history of these events requires only a brief rehearsal here. Divided between Byzantium and Sassanian Persia in 387, Armenia limped on as a vassal kingdom, achieving much in religion and literature while steadily losing political ground. In 428 A.D., with the death of the last king of the Arshagouni dynasty, Armenia came under more direct Persian rule. The marzbans who ruled Armenia, like ancient satraps or modern viceroys, were usually Armenian nobles who ruled in the Sassanid king's name, and did so with at least the grudging consent of the Armenian nobility, which consisted of lords temporal and spiritual, of princes and bishops. As the Persian pressure to abandon Christianity in favor of Zoroastrianism increased, and as those who leaned towards the marzban's policies were increasingly favored over other nobles, revolt brewed: Avarayr and the martyrdom of the 1036 whom we call Vartanank was the result, in 451 A.D. What followed was thirty years of desultory war, a struggle that was both a guerrilla war conducted by some lords, some peasants and some bishops against the Persians, and also a civil war among the lords favored by Persia and the majority who opposed them. It was an inconclusive war in which many scions of the noble families, including Vartan's brother Hemayag, were killed. But the resistance continued, sometimes sputtering, at others flaring out into a real battle. In 481, when Hemayag's son and Vartan's nephew, Vahan, took over, a combination of factors turned the tide in favor of the Armenians: first Vahan appears to have been a guerrilla leader of genius; second Vakhtang, king of the Georgians, revolted against Persian rule, as did some other princes of the Caucasus; third, the Kushans of the Central Asian frontier kept up the pressure of their border raids on Persia. Given a series of Armenian victories and the hard-pressed state of his forces, a new and unusually diplomatic Persian monarch, Vagharsh decided to grant the Armenians what amounted to a kind of autonomy; the treaty was sealed at Nevarsag.

Թեպէս սեմք փոքր ւժոյի ենք եր ճԱՏ
ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿ ԹՈՒՎ ԵՐ ՃԱՏ ԱՆԳԱՄ
ՕՏԱՐ ԹԱԳԱՐՈՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱԿ ՆՈՒԱՐՍԱԿ
ՐԱՅՑ ԵՐ ԱՅՆՊԷՍ ՍԵՐ ԱԹԻԱՎՅՐ ԱԷՉ ԱԼ
ՃԱՏ ԳՈՐԾԵՐ ԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒԱԾ, ԳՐՈՒԵ-
ԼՈՒ ԵՐ ՅՐՃԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՐԺԱՆԻ:

ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ

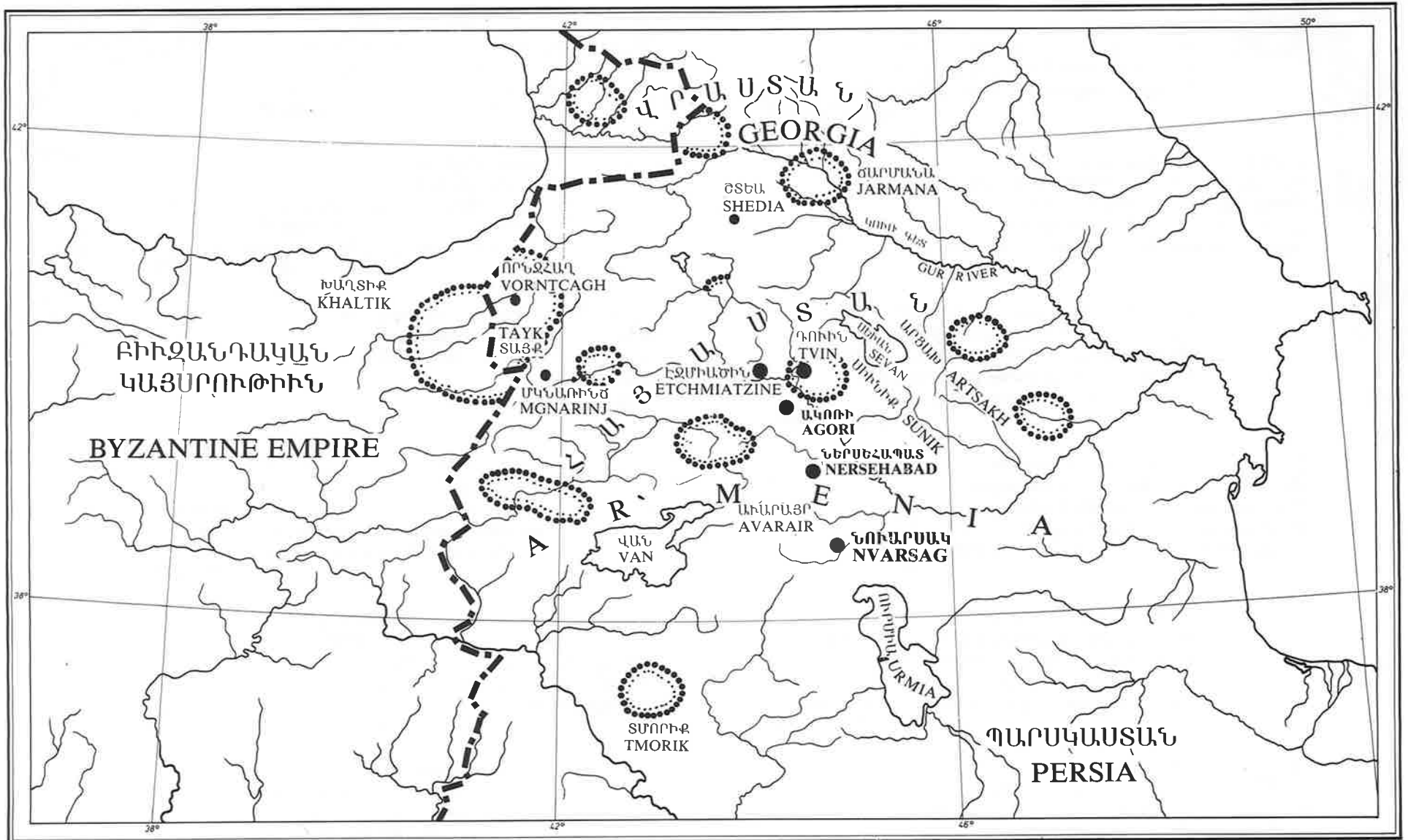

THE TREATY OF NEVARSAĞ A DOCUMENT OF HUMAN RIGHTS

• Religious Toleration, • Rule of Law, established by negotiation

484 - 1984 A.D.

by Dr. Tom Samuelian

420 430 440 450 460 470 480 490

British Isles St. Patrick in Ireland	Anglo-Saxons settle in Britain		
Rome and Byzantium Emperor Theodosius II (408-450) in Byzantium	Attila at Rome (451)	Fall of Rome (476)	
Persia Bahram V (420-438) 100 year treaty with Rome granting Christians religious freedom	Yazdgerd II (438-457) Peroz (457-484) forced conversion to Zoroastrianism	Vagharsh (484-489) peace proposal	
Armenia Ardashes IV (422-428) End of Arshaguni Dynasty	Battle of Avarayr Vartan Mamigonian (451)	Resistance led by Vahan Mamigonian (481-484)	Treaty of Nevarsag (484)

In 301 A.D. the Armenians became the first nation to adopt Christianity as a state religion.

Caught between the Byzantine and Persian Empires, Armenia was partitioned in 387 A.D. by an agreement between Emperor Theodosius I of Byzantium and King Shapuh III of Persia. The larger portion fell under Persian rule.

In 484, after a half century's struggle with their Persian overlords, the Armenians won certain religious and political liberties through a document which has come to be called the Armenian *Magna Charta* — The Treaty of Nevarsag.

This year marks the 1500 anniversary of the signing of that historic document. The Armenians, steadfast in their belief in human dignity, still strive to defend the concept of religious and cultural freedom embodied in that treaty signed sixty generations ago.

Armenia 400-450

Armenia was partitioned by Byzantium and Persia in 387 A.D. In the years immediately following the partition, the Armenian Arshaguni dynasty continued to rule, though subject to the Persian crown. In accordance with a 100 years' treaty between Persia and Rome, the Armenian nobles were allowed to maintain military forces to defend the country; the Church was permitted to function; and the people were free to profess and practice Christianity, which had been adopted as the state religion only a few generations before. It was a period of great cultural development. Mesrop Mashtots created the Armenian alphabet. The Bible and Christian rites were translated into Armenian. National literature and history flourished in what has come to be known as the golden age of Armenian literature.

Religious Persecution under Yazdgerd II

This period of toleration and progress came to an end with the death of the Armenian king Ardashes the IV in 428 and ascension of Yazdgerd II to the Persian throne ten years later. Thereafter, Armenia was ruled by Governors, called *marzpan*, most of whom were Armenian nobles, appointed by the Persian Emperor. Yazdgerd II (438-457), who was a practicing Zoroastrian, ordered that all his subjects likewise be converted to this faith. In the next half century whole armies were martyred on the fields of battle and whole folk took refuge in the hills, as the Armenian nobles struggled to organize an effective defense of their homeland and

secure their right to cultural and political autonomy.

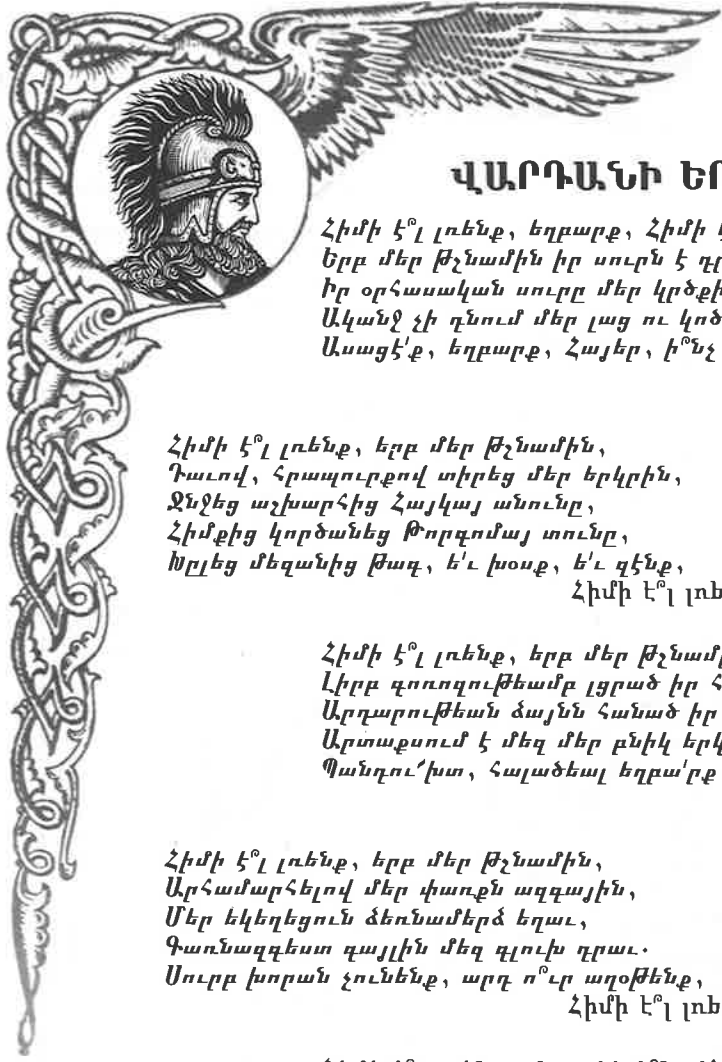
The Battle of Avarayr

The Battle of Avarayr, fought in May 451 A.D., was the culmination of the first part of this struggle. The historian Eghishe tells us that 1036 Armenian soldiers together with their Commander Vartan, a member of the prominent Mamigonian family, died in defense of their religious rights. Despite the military disaster, the Armenians had been true to their beliefs and had shown their determination to maintain those beliefs. During the next thirty years, the nobles, inspired by the memory of those martyrs, regrouped in the mountains of Tmorik and Tayk, the wilds of Khaldik, and the forests of Artsakh. Yazdgerd ordered that they be pursued into the mountains. A group of nobles were taken captive and exiled. In the course of these Persian raids, Vartan's younger brother Hmayag was slain and the head of the Armenian Church, Catholicos Hovsep, together with the priest Ghevond, were executed on Yazdgerd's orders.

Peroz's Policy toward Armenia

On Yazdgerd's death, Armenia could be said to have been conquered, but not the Armenian people, who despite persecution and deprivation could not be brought to renounce Christianity. Peroz (457-484), Yazdgerd's son and successor, persisted in his father's policies, but adopted less direct means of conversion and control. The Armenians, in disarray after years of war and retreat, were easy prey for external intervention through Persian political and religious emissaries. A Persian, Adrvshnasp, had been appointed Governor and propagated Zoroastrianism through political patronage. In this power vacuum it was easy to play one Armenian group against the other in order to gain control of the country. Peroz encouraged the anti-Byzantine, Nestorian Christians to preach and proselytize among the Armenians and thereby undermine the Armenian Apostolic Church. The Catholicos Kiwd, who perceived the danger of this divisiveness, appealed to Byzantium, but it was to no avail. The Romans and Byzantines were themselves beset by the Huns and Goths and could neither spare the military or financial means to assist the Armenians nor risk antagonizing the Persians and becoming engaged in combat on second front.

(Cont. on page 3)

ՎԱՐԴԱՆԻ ԵՐԳԸ

Հիմի է՛լ լուենք, եղբարք, Հիմի է՛լ,
Երբ մեր թշնամին իր սուրն է դրել,
Իր օրհասական սուրբ մեր կրծքին,
Ականջ չի դնում մեր լաց ու կոծին:
Ասացէ՛ք, եղբարք, Հայեր, ի՞նչ անենք,
Հիմի է՛լ լոննք:

Հիմի է՛լ լուենք, երբ մեր թշնամին,
Դաւով, հրապուրքով տիրեց մեր երկրին,
Ջնջեց աշխարհից Հայկայ անունը,
Հիմից կործանեց թորգոմայ տունը,
Խրեց մեզանից թագ, ե՛լ խօսք, ե՛լ գէնք,
Հիմի է՛լ լոննք:

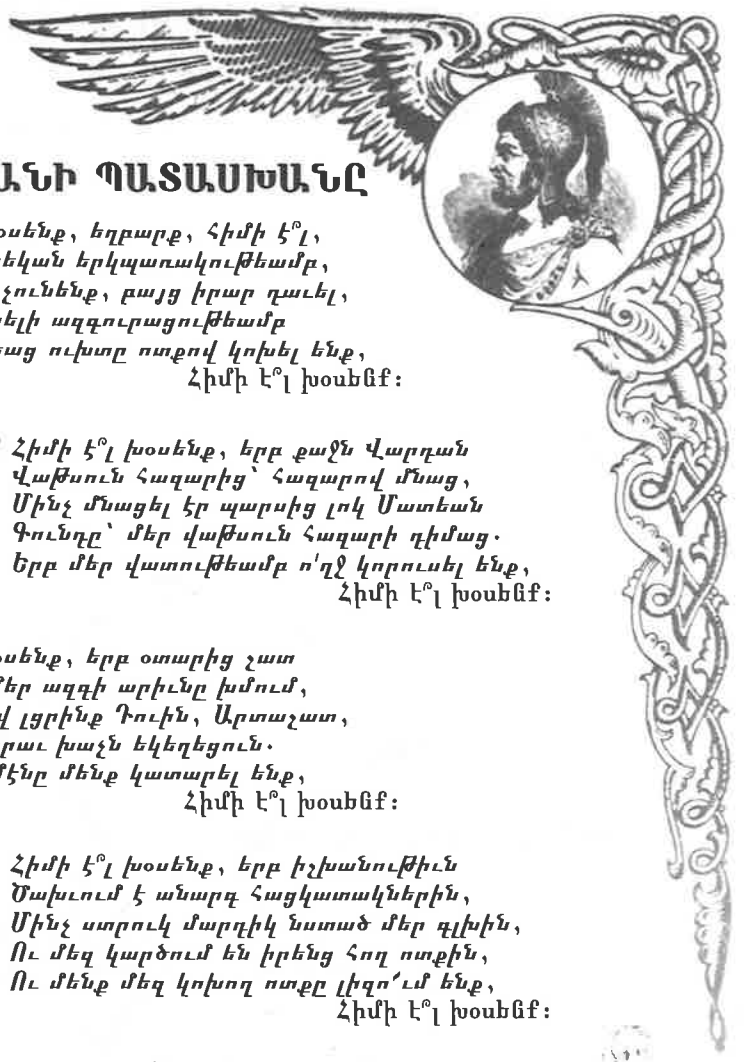
Հիմի է՛լ լուենք, երբ մեր թշնամին,
Լիրբ գոռոզութեամբ լցրած իր հոգին՝
Արդարութեան ճայնն հանած իր սրտից՝
Արտաքսում է մեզ մեր բնիկ երկրից.
Պանդուխտ, հալածեալ եղբարք, ու՞ր դիմենք,
Հիմի է՛լ լոննք:

Հիմի է՛լ լուենք, երբ մեր թշնամին,
Արհամարհելով մեր փառքն ազգային,
Մեր եկեղեցուն ձեռնամերձ եղաւ,
Գառնազգեստ դայլին մեզ գլուխ դրաւ.
Սուրբ խորան չունենք, արդ ո՞ւր աղօթենք,
Հիմի է՛լ լոննք:

Հիմի է՛լ լուենք, մարդիկ ի՞նչ կ'ասեն,
Երբ մեր տեղ քարինք, ապառաժք խօսեն,
Չե՞ն ասել որ Հայք արժանի էին
Այդ ստրկական անարգ վիճակին.
Մեր սուրբ քաջ նախնեաց գործերը գիտենք,
Մինչեւ ե՞րբ լոննք:

Թող լուէ մունջը, անդամալոյծը,
Կամ՝ որոց քաղցր է թշնամու լուծը.
Բայց մենք, որ ունինք հոգի ու սիրտ քաջ,
Ե՛կ, անվախ ելլենք թշնամու առաջ.
Գոնէ մեր փառքը մահով յետ խրլենք
Ու այնպէս լոննք:

ԳԱՄԱՌ ՔԱԹՒՊԱ

ՎԱՀԱՆԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

Հիմի է՛լ խօսենք, եղբարք, Հիմի է՛լ,
Երբ ընտանեկան երկպառակութեամբ,
Ուրիշ բան չունենք, բայց իրար դաւել,
Եւ սարսափելի ազգուրացութեամբ
Մեր նախնեաց ուխտը ոտքով կոխել ենք,
Հիմի է՛լ խօսենք:

Հիմի է՛լ խօսենք, երբ քաջն Վարդան
Վաթսուն հազարից՝ հազարով մնաց,
Մինչ մնացել էր պարսից լուկ Մատեան
Գունդը՝ մեր վաթսուն հազարի դիմաց.
Երբ մեր վատութեամբ ո՞ղջ կորուսել ենք,
Հիմի է՛լ խօսենք:

Հիմի է՛լ խօսենք, երբ օտարից շատ
Մենք ենք մեր ազգի արևուն խմում,
Մոխրատնով լցրինք Դուին, Արտաշատ,
Միտ մէջ կորաւ խաչն եկեղեցուն.
Երբ այս ամէնը մենք կատարել ենք,
Հիմի է՛լ խօսենք:

Հիմի է՛լ խօսենք, երբ իշխանութիւն
Մախում է անարգ հացկատակներին,
Մինչ ստրուկ մարդիկ նստած մեր գլխին,
Ու մեզ կարծում են իրենց հող ոտքին,
Ու մենք մեզ կոխող ոտքը լիզո՞ւմ ենք,
Հիմի է՛լ խօսենք:

Հիմի է՛լ խօսենք, երբ ձեռք ենք տալիս,
Երբ ողջունում ենք մենք այդ չքերին,
Որոնք դրան չուն են եւ մեզ տեսնելիս
Շուտ դիմակները դնում երեսին.
Այդպիսիներին դարձեալ պատում ենք,
Հիմի է՛լ խօսենք:

Էլ մեր երեսին մնա՞ց մի կաթիլ
Ամօթի սուրբ ջուր, որ բերան բանանք:
Ո՛չ, թէ չենք ուզում հողից հող կորչել,
Թշնամու արեամբ մեր թրին ջուր տանք:
Ազգ, եկեղեցի վրկենք, ազատենք
Եւ այսպէս խօսենք:

Մ. ՆԱԼԲԱՆԳԵԱՆՑ

THE TREATY OF NEVARSAG

(Cont. from page 3)

Armenian Unrest Grows

In the meantime, the 25 Armenian nobles who had been taken captive after the battle of Avarayr, were set free and returned to their homeland after seving in campaigns against the Kushans on Persia's eastern frontier. Within Armenia, Vahan, the son of Hmayag and nephew of Vartan Mamigonian, rose to the head of this noble family. In a land deprived of secular and religious leaders for over a generation, a new leadership was beginning to emerge. As part of his diplomacy, Peroz appointed Vahan tax-collector. Vahan carried out his duties with a show of loyalty and Peroz cleared his family's name of past rebellion.

Tension between the Armenians and Persians were growing however. The Persian Governor was gradually divesting the Armenian Christian nobles of their estates and enriching his collaborators. Irritated that Vahan enjoyed the good favor of the crown, the Governor began plotting against Vahan and gave Vahan yet more cause to resent Persian rule. In addition to religious and cultural repression, the nobility and peasantry were being driven to poverty by Persian rule. The burden of supporting the Persian army stationed in Armenia drained the countryside of its wealth and brought tremendous hardship on the people.

At this point, Armenian nobles were again serving in the Persian army which was engaged in combat in two neighboring countries. The Georgian king, Vakhtang, had declared war on the Persians in response to a plot by a Georgian nobleman, Vazken, who had converted to Zoroastrianism and abandoned his wife, Shushanig, Vahan Mamigonian's daughter, for a member of the Persian household. In the north-eastern part of the Persian Empire, the Hephthalites had begun to rebel and Peroz was obliged to dispatch troops to maintain control of that frontier as well.

The Armenian Resistance under Vahan Mamigonian

Vakhtang called for the Armenians to join the rebellion, promising support from the Georgians and the Huns. The Armenians had reason enough to rebel. Conditions within the country were intolerable; Armenian and Christian sensibilities had been offended by Peroz's unscrupulous representatives and collaborators; the memory of independence was still alive and the desire to reestablish it growing stronger. With the Persians already engaged on two fronts, the international situation seemed to favor a quick settlement of Armenian grievances. Nevertheless, Vahan Mamigonian was weary of the Georgian king's promise of support, for the Armenians had been disappointed so many times by allies in the past. The nobles, gathered around Vahan, protested that they were determined to recover their rights with or without help from Vakhtang or Byzantium, and so they decided to take up arms against the Persians in the fall of 481. An Armenian government was established with Sahag Pakraduni at its head. The rebels, under Vahan's command, launched an attack on the Persian occupation forces almost immediately. The Persian governor, who was forewarned of the attack, took refuge in the fort at Ani.

During the following four years, the army recorded victory after victory under Vahan Mamigonian's generalship. In the course of these battles, the governor Sahag Pakraduni, and Vahan's brother lost their lives. So did the former Persian governor, Adrvshnasp. The first major battle took place at Agori in the fall of 481. The heads of the Armenian forces — Vasag Mamigonian, Papken Siwni, the brothers Nerseh and Hrahad Gamsaragan, and the brothers Adom and Arasdam Knuni — led their troops with such bravery that the 300 Armenians emerged victorious against the 7000-man Persian force. In the north the Georgian king Vakhtang was not so successful. Vahan responded to his call for assistance and thus found himself entangled in military action on the northern border of Armenia near the Kur River. At just this moment, the Persians suffered a devastating defeat against the Hephthalites, during which Peroz lost his life.

The Treaty of Nevarsag

King Vagharsh (484-489), Peroz's brother and successor, wishing to extricate himself from the hostilities, sent Nikhor Vshnasptad to open negotiations with the Armenians. Vahan, who from the first had been reluctant to pursue the Armenian cause through military defiance of his overlord, took up the offer of peace on the following three conditions:

1. Armenians are to be free to practice Christianity; all efforts to convert the Armenians to Zoroastrianism are to cease, and all Zoroastrian priests and altars are to be removed from Armenia.
2. State offices are to be filled and discharged justly and the nobles are to be restored to their positions of local authority.
3. Armenian grievances are to be heard and resolved by the King directly, so as to avoid the corruption and false witness which had stung Vahan so deeply.

These proposals were accepted by the King's representative, who was encamped at Nevarsag; hence the agreement came to be known as the Treaty of Nevarsag. Vahan concluded the treaty in person and amnesty was granted to him and the other rebels. Shortly thereafter Vagharsh elevated Vahan to the position of Governor-General. Majestic ceremonies were held at the Cathedral of Dvin with the blessing of Catholicos Hovnan Mandakuni. During his twenty years rule Armenia prospered in peace founded on dignity, toleration and freedom.

Over seven hundred years before the Magna Charta (1215), the Treaty of Nevarsag established, by mutual consent, a law to regulate the relations between king and noblemen. After years of struggle, the Persian King Vagharsh concluded that it was better to rule by law and toleration than by force and persecution. In return, the Armenian nobles pledged their loyalty contingent on the just execution of the treaty. Against great odds the small Armenian force under Vahan's command, had, through their sacrifice and commitment, secured peace with cultural and religious freedom.

It is their ideals and commitment, along with the values of toleration and the rule of just laws, that we still celebrate and commemorate today after 1500 years.

Նիխոր կը համաձայնի հայոց պայմաններուն, եւ Նուարսակ զիւղին մէջ է որ կը կնքուի այս պայմանագիրը. ասոր ալ կը յարգէ, 485-ին, Վահանի մարզպանութիւնը Հայաստանի տարածքին վրայ եւ յաղթական մուտքը Դուին: Նուարսակի Դաշնագիրը, իր այս տրամադրութիւններով, իրաւամբ նկատուած է մարդկային իրաւունքներու առաջին պատասխանողութիւնէն մին, եթէ ոչ առաջինը: Շատեր գայն կը նկատեն համապատասխան այն մեծ պայմանագրին, որ պատմութեան մէջ ծանօթ է իբրեւ Մակնա Քարթա — 1215 թուին:

Մեր նպատակը չէ այստեղ բաղադրականը ընել այս երկու փաստաթուղթերուն. կարիքն ալ չկայ: Պատմաբաններ, միջազգային իրաւունքի մասնագէտներ, մարդկային իրաւանց արոյեաններ կրնան երկար վիճիլ այս մասին: Այսքան ըսենք՝ սակայն, որ Անգլիոյ Յովհաննէս Անհող Քաղաւորը, տեղի տալով պապական եւ Քրիստոսական ոյժերու ճնշման, 19 Յունիս 1215-ին, ընդունեց Անգլիոյ Եկեղեցականութեան եւ ազնուականութեան կողմէ իրեն ներկայացած 69 պայմանները:

Մակնա Քարթայով ամէն Անգլիացիի ամէն իրաւունք չէր տրուեր: Պարզապէս՝ պաշտպանութիւն էր ազնուականութեան իրաւունքներուն եւ աւատական դրութեան: Բայց՝ իրաւունքներ կուտար քաղաքներուն ալ, եւ այդու հիմք հանդիսացաւ սահմանադրական եւ ժողովրդավարական զարգացումին եւ արեւմտեան աշխարհի խորհրդարանական դրութեան, թագաւորը ինք՝ եւս օրէնքի ենթակայ էր, եւ այլեւս կամայականութեամբ չէր կրնար իշխել: Անգլիացի ժողովուրդին համար բացառիկ կարեւորութիւն ունէր Մակնա Քարթան: Կարծէ յիշել, որ, Բ. Համաշխարհային պատերազմի ընթացքին, բնագիրը յատուկ ուշադրանքով փոխադրուեցաւ Միացեալ Նահանգներ՝ ապահովութեան համար:

Նուարսակն ալ կ'ապահովէր եկեղեցւոյ եւ ազնուականութեան իրաւունքները: Հայ շինականը, շարքային գինուորը չէ յիշուած այնտեղ: Աւատական կարգերն է որ կը պահպանուէին: Բայց ժամանակի պայմանները այդպիսին էին, եւ Նուարսակը չի դադարի ըլլալէ պատմութեան մէջ յաղթական նոր կոթող մը, որ բացաւ խղճի ազատութեան դարագլուխը: Հայերու կրնանք արդար հպարտուիլ թանկ ըսել, որ մարդկային իրաւունքներու զարգացումը եւ պաշտպանութիւնը Հայաստանի լեռներէն ծագում առած է:

Նուարսակի դաշնագիրով, հայերը ձեռք ձգեցին իրաւական գոյութիւն մը՝ զրադաշտական Պարսկաստանի մէջ, իրենց ազգային-կրօնական եւ դասակարգային արտօնութիւններով:

Պարսիկները, իրենք, հասկցան, որ անկարելի էր Հայաստանի մէջ ոչնչացնել եկեղեցին, որ իբրեւ ազգային միասնականութեան գործոն տարր, մեծ դեր խաղաց եւ ապագային ալ պիտի խաղար, հայ ժողովուրդի դարաւոր պատմութեան մէջ:

Բայց Նուարսակի դաշնագիրը՝ դաշնագիր մըն էր միայն. թէեւ ժամանակաւորապէս ապահովեց որոշ իրաւունքներ, բայց միայն այդքան: Դաշնագիրը խղճի ազատութիւն չի տար, կրօնի ազատութիւն չի տար, մարդկային իրաւունքներ չի տար. այլ կը դժէ շրջադիւր, կը ստեղծէ միջուորտը, կը ներշնչէ ոգին:

Եւ այդ ոգիին փնտրութիւնն համար է, որ կը տօնենք Նուարսակի 1500-ամեակը, իբրեւ միակ ուղի համամարդկային արդարութեան եւ եղբայրութեան: Ուր որ մարդիկ կը պայքարին մարդ էակի իրաւունքներու պաշտպանութեան համար, ընդդէմ ամբողջատիրական կառավարութեանց եւ թշնամի ոյժերու՝ մենք այնտեղ կը տեսնենք Նուարսակի ոգին:

Նուարսակը կը տրամադրէ որ ամէն մարդ դատուի իր արարքներուն համար, ոչ իր կրօնական համոզումներուն, քաղաքական դաւանանքներուն պատճառաւ: Այսոր սակայն, համաձայն էմնրութի ինթընէյշընըլի՝ աւելի քան 500.000 մարդիկ բանտերու մէջ են, կեղծոնացման կայաններու մէջ են, հոգեբուժական հիմնարկներու պարտադիր հիւանդներ են, առանց դատի, առանց դատաստանի:

Նուարսակը կը տրամադրէ կրօնքի ազատութիւն, բայց այսօր ալ կրօնը ազատ չէ շատ երկիրներու մէջ, եւ այսօր ալ մարդիկ մահուան կ'առաջնորդուին եւ կը գնդակահարուին՝ իրենց կրօնական համոզումներուն համար: Նուարսակը ձեռք բերուեցաւ հայ ժողովուրդի «Քաջ որդաց սուրբ արիւնով»: Այդ սուրբ արիւնը կ'ենքաւ եւ կը բողբոջ տակաւին, որովհետեւ այն երկիրը՝ զոր ազատագրեց Վահան Մամիկոնեան, այն աւանները՝ որոնք իբրեւ յաղթականի նշան քանդակուած են Հայոց Պատմութեան մէջ՝ Ակոռիէն Նեսեհապատ, Տմորիք ու Տայք, Շտեայ եւ Երէզ, թշնամի ոյժերու ոտքի կոխան են, հայազուրկ եւ ազատագուրկ:

Այն ժողովուրդը, որ Նուարսակը տուաւ պատմութեան, եւ Նուարսակի ոգիով ալ նպրեքնա դարերով՝ իբր վարձատրութիւն ստացաւ Լոզանի սեւ դաշնագրի, ուր անունն անգամ վրացուեցաւ արձանագրուելի:

Բայց մէկըի վհատութիւնը մեզմէ... : Աւարայրի յարգող մտայլ օրերուն մէջ կրնանք ապրիլ հիմա: Բայց կը սպասենք մեր նոր վերածնունդին, հայ ազատագրական նոր պայքարին. նոր Վահան Մամիկոնեաններու կը սպասենք, որոնք քաջաբար տէր կանգնին իրենց պատասխանատուութեանց եւ մահուան գնով ալ ուզեն ու իրենց զաւակները ապրին ազատ, անկաշկանդ, եւ ազատօրէն պաշտեն իրենց հայրերուն Աստուածը, իրենց յոյժը դարձ միայն իրենց վրայ... «Բարիխօսութեամբ սրբայն Գրիգորի, եւ ի մահ նախնեացն, որ նահատակութեամբ իւրեանց հաւնայ եղեն Փրկչին Գրիստոսի, եւ ապա ի մահ անձանց մերոց, Բանգի լաւ համարիմք մի ժամ մեռանել, քան թէ զամենայն օր գնկեղեցւոյ եւ գրիստոնէութեան զարհամարհան տեսանել եւ գփակուամն»:

Նուարսակի դաշնագրի 1500-ամեակի տօնակատարութեան հաղորդակից պէտք է ըլլայ իւրաքանչիւր հայ, ուր որ ալ գտնուի, ինչ յարանուանութեան ալ պատկանի, ընկերային ինչ դիրք ալ վայելէ: Նուարսակը հայ ժողովուրդի պատմութեան վեհադրոյն եւ պանծալի բարձունքն է, հերոսական արտայայտութիւնը հայ ազգի բարոյական բարձր նկարագրին, հայրենասիրութեան եւ ազգասիրութեան, եկեղեցասիրութեան եւ ուխտապահութեան, անձնուրաց հերոսութեան եւ հոգեւոր մշակոյթի նուիրածութեան, եւ մարտական կորովին:

Նուարսակը առիթ է վերջիչելու Վարդանանց արի արանց սերունդը եւ որդեգրելու առաքինին եւ հերոսականը՝ մեր այսօրուան կեանքին եւ վարդուան առաւել կեանքին համար: Սփիւռքի հայութեան հայաշունչ գոյութեան եւ ամբողջական Հայաստանի հրաշքին համար:

ՓԱ՛ՌՔ ՆՈՒԱՐՍԱԿԸ ԿԵՐՏՈՂ ՍԵՐՈՒՆԴԵՐՈՒՆ
ՓԱ՛ՌՔ ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆԻՆ ԵՒ
ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ ՈՐԻՆ ԿՐՈՂ ԲՈՂՈՐ ՔԱԶԵՐՈՒՆ:
ՓԱ՛ՌՔ ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆՆԵՐ ԾՆՈՂ ԵՒ
ՆՈՒԱՐՍԱԿ ՊԱՐՏԱԴՐՈՂ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ:

ՄԵ՛ՐՈՊ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ԱՌԱՋՆՈՐԴ

To understand the enormous and world-historical significance of Nevarsag — which, like so much else in Armenian history, is ignored by foreign scholars — let us look for a moment at the reasons given for the importance of the Magna Charta. Of course, the differences between the two are obvious: the subjects of the English King were able to build on the rights granted in their document; the Armenians were governed by them for some time, but much depended (much always depends) on the relative power of Armenian nobles and Persian kings. The treaty was not a constitution, but an agreement, a contract that was enforced in sporadic fashion until the collapse of the Persian empire and of old-style Armenian rule in the face of the Muslim onslaught of the 640's.

Yet the similarities are more significant, and must not be ignored. Nearly 750 years before the Magna Charta, which is described in one standard textbook as "the first time ... that the Crown's relations with a group of subjects were laid down as a matter of law", the Treaty of Nevarsag did just that: regulated relations between Crown and some subjects. It is important to emphasize, of course, that the primary beneficiaries of both documents were the Church and the nobility, not the oppressed commoners. This creates no distinctions between the two. In fact, to Armenia as a whole, the document meant more than to England. King John had never threatened the actual religious existence of the Catholic Church — just some of its rights and privileges — whereas the Kings Yazdgerd and Feroz were in fact threatening the Armenian church with annihilation. Thus, the agreement that the Armenians would be free to practice Christianity, that all efforts to convert them to Zoroastrianism would cease, and that all forcibly established Zoroastrian altars would be removed from Armenia has immense significance. 33 Christological and symbolic years after Avarayr, it gave the Armenians what the death of Vartan and his fellows could not win.

But the parallels go further. Much of the Magna Charta was dedicated to ensuring that the nobles could go on enjoying their ancient freedoms and exercising their local, regional authority. In the words of Article 12 of the Magna Charta, "Recognizances of" several ancient laws pertaining to land ownership and judgments pertaining thereto "shall be taken only in their proper countries." This affirmation of local laws amounted to a certain level of judicial autonomy for an old style of local custom and local nobles; its importance was not lost on other European countries. In 1291, the Swiss mountaineers demanded and received a form of self-government within the German-dominated Holy Roman Empire precisely on these principles. Eight centuries earlier, Nevarsag had guaranteed Armenia, ruled by a marzban who would be a local noble precisely on these rights.

These are not trivial facts, and it is a small pedagogic tragedy that Armenians everywhere, and in particular Armenian-American children, never learn of Nevarsag in its proper, world-historical context, even though every civics or history course pays due tribute to the importance of the Magna Charta as a first step regulating the relations between the king and at least some of his subjects. In a sense, Nevarsag was won against greater odds, for whereas King John and his nobles were all Anglo-Normans of the same race and religion, the Armenians won what they did from an Emperor of different nation, language and religion. In fact, Nevarsag, which was a boon to Armenia's prosperity and maturation as a semi-independent entity, could have been and still can be a model for the sort of treaty that the multi-ethnic empires of the world so often need and so seldom grant. It acknowledges realistically the needs of the great powers for certain rights: the right to collect taxes, set foreign policy, and employ soldiers. It must be remembered that Armenian nobles maintained their private armies on their own land after Nevarsag, as did English nobles after the Magna Charta, and that Armenian nobles fought for the Persians in Central Asia, as English knights did for their King in his French adventures. No matter; such is real politik. But both Persia and Armenia gained from Nevarsag a measure of stability and amiability which was later disrupted largely for external reasons, such as the might of Byzantium in the next century.

The year 1984 has an ominous sound in the West, for Armenians as well as others, thanks to George Orwell's masterwork. For Armenians, the year is an even more somber one: it marks the 1500th anniversary of a semi-forgotten Treaty that is the record of a great success, and can serve as the model of a better world that could have been for Armenians, and that still could be, not just for Armenians but for many small nations or large ethnic groups living under the rule of mightier governments. As late as the early 1920's, it was the hope of many Armenians that Lenin's creations, the national republics of the Soviet Union, would be something like the Armenian province as ruled after Nevarsag: autonomous cultural entities on their full native lands, rendering unto Moscow what was its due. It was not to be, largely due to Stalin's vicious policies. Yet we must not simply bemoan the inability of the Armenian nation, forced to live under harsh conditions, to abide by Nevarsag and to build on it, as the English were able to do with the Magna Charta. We must, rather, take courage from both the real and symbolic parallels of the two great documents, and must help to keep alive the spirit of Nevarsag in our own knowledge of its history, of all our history. So much of it has had the noble ambition of obtaining just what Nevarsag promised and delivered. In the shadow of 1984, that is no mean resolution, but a fitting one. It is also one that is partly feasible. World realities do not allow us our new Vahan Mamigonian, with his army, nor do they, at present, weaken our enemies, as circumstances weakened Persia. But nothing except our own lamentable ineptitude and ignorance of history stops us from keeping alive the knowledge of Nevarsag, and its spirit. From now on, no Armenian should know of Vartan without Vahan. Vartan had his Yeghishe, whose unmatched eloquence, along with the support of the Church, did much for Avarayr. Vahan had Ghazar Parbetzi, a lesser rhetorical talent. His work of historiography must be supplemented by our effort, today, to tell our children and — why not? — their Armenian friends of the noble achievement that Nevarsag was, and still remains.

ՆՈՒԱՐՍԱԿԻ ԴԱՇԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Փորձամասնութիւն մը կ'ըմբռստանար այդ ստրկութեան դէմ եւ իր հերոսական ու գիտակից մաքառումներով աշխարհի վրայ առաջին անգամ ըլլալով բռնապետէ մը կը խլէր ժողովուրդի մը նուիրական իրաւունքները՝ որն որ դարաշրջան մը պիտի բանային նոյնիսկ հերոսութեան անընդունակ եւ իր իրաւունքներուն անտարբեր մեծամասնութեան համար: Անգլիան՝ որ իր Մեծ Հրովարտական (Magna Charta, 1215) կը հպարտանայ, մարդկային իրաւունքներուն այդ սկզբունքները Հայերէ 831 տարի ետք միայն ձեռք ձգեց: Փրանսա աւելի ետքը եկաւ իր մեծ պայքարին: Ուրեմն Հայը առաջին ազգն է ո՛չ միայն Գրիգորիանութեան, այլ յեղափոխութեան եւ մարդկային իրաւունքներու պաշտպանութեան մէջ: Վահանի փորձամասնութիւնը դարեր կ'առաջնորդէր եւ պատիւ էր ոչ միայն Հայութեան, այլ նաեւ մարդկութեան:

Արտէն Միքայէլեան

Նուարսակի պայմանագրով թէեւ հայ ժողովուրդը քաղաքական լիակատար անկախութիւնը չստացաւ, սակայն այն խոշոր յաղթանակ էր Սասանեաններէ ազգաձուլման վտանգի դէմ: Հայ ժողովուրդը քառամեայ հերոսական մաքառումների գնով վերստին ապահովեց իր ներքին ինքնուրույնութիւնը:

Հ.Ս. Հանրագիտարան

Շապուհի պատերազմական գործողութիւններն էլ առանձին յաջողութիւն չունեցան: Վահան անընկճելի էր իր փոքրիկ գնդով լեռնային պատերազմի մէջ, ուր նա ցոյց էր տալիս զարմանալի զգուշութիւն եւ որ ամենից գլխաւորն է, քաջութիւն:

Լեօ

Վահան Մամիկոնեանը եւ մարդպան էր եւ սպարապետ: Այս յաղթանակն էր ոչ միայն Վահանի, այլեւ Մամիկոնեան տոհմի. եւ յաղթանակը եւ վարձատրութիւնը: Վահանը ռազմի հանձարի հետ միացրել էր դիւանագէտի, պետական գործչի մեծ կարողութիւն: Երկուսն էլ գործադրում է հայութեան քաղաքական եւ կրօնական՝ այսինքն՝ ազգային ինքնավարութիւնը պահելու համար:

ԳԱՌՆԻԿ ԳԻՒԶԱԼԵԱՆ

Միայն թէ ծնահատակներու արիւնը բացաւ ապագայ յաղթանակի ճամբան: Այդ ճամբէն քալեցին Վահանեանք, շարք մը կռիւններով եւ դիւցազնական այնպիսի ապշեցուցիչ խիզախութեամբով՝ ուր կը գործէր առաւելապէս Վահանի հնարագիտութիւնը ռազմավարական մարզին մէջ: Քալեց ինք Վահան այդ ճամբէն՝ անխոնջ ու անդարձ. ճամբէ մը որ յանգեցաւ Նուարսակի յաղթանակին: Յաղթեց Վահան, վճարելով ինքն ալ տուրքը նահատակութեան՝ յանձին իր հրաշալի եղբոր՝ Վասակի եւ փոքրաթիւ ընտրանիին:

Գ.Ե.Տ.

OUTREACH Archbishop Mesrob Ashjian Prelate OUTREACH (USPS 426-490) is published monthly by the Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America, 138 East 39th Street, New York, New York 10016, (212) 689-7810. Unsolicited manuscript will be considered for publication; please include a stamped, self-addressed return envelope. We reserve the right to edit articles in order to conform to space limitations. Signed articles do not necessarily reflect the policy of the Armenian Apostolic Church of America. Send all correspondence to the above address to the attention of the Editor. Printed in the United States of America, Second class postage paid at New York, N.Y.: 10016.

Բա՛մ, փորոտան բարձուստ բումբիւնք յԱյրարատեան դաշտն ի վայր, Արի արանց արիւնք յեռանդն առատանան իհրազայր:

Հրակէր հայրենեաց հռչակի նղհանուր, Հոգիք Հայկազանց բորբոքին ի հուր: Որք երկնաւորի պսակին էք կարօտ, Որք երկրաւորիս փառաց երկնայորդ:

Հապ'օ՛ն արի արանց մանկունք, Հայրենավրէժք Հայկազունք, Հապ'օ՛ն ի գէն գունդագունդ Յեռեալ ի պար թունդ ի թունդ: Ի գէ՛ն, ի վրէ՛ժ, օ՛ն անդր յառաջ, Ի գէ՛ն, ի վրէ՛ժ, մի՛ ձախ մի՛ յաջ, Օ՛ն անդր յառաջ, Մի՛ ձախ մի՛ յաջ, Օ՛ն անդր յառաջ, Հապ'օ՛ն յառաջ:

Հայկեան փանդոսնց որոտընդոստ դուրնչին բարբառք մարտագոռ Դառնագորոչ անդրաձայնէ պարսիկ կերկեր ի շեփոր: Շարժեն հրեշտակք թեա լուսափողփողս, Ճիւղաղք ճիւղաղաց կայտուն ի դժոխս: Շոփնդըն շանթառք գեթերօք փարի: Սարսափին սանդարք ի խօլ խաւարի: Հապ'օ՛ն արի արանց մանկունք, ելլն:

Մամիկոնեան սաւառնեցաւ դրօշու յայերս զոգ ծալ ի ծալ, Ի ճակատուց ի թշնամեաց՝ սա ոչ գիտաց յուրաստ կալ: Հեծեալ հրանժոյգ վեհին Վահանայ՝ Վրէժ կանչէ արեան կարմիր Վարդանայ: Փռնչեալ բոցաշունչ դափր ի գարշապար Ռազմամուտ վարգի յանժոյժ երիվար: Հապ'օ՛ն արի արանց մանկունք, ելլն:

Ի գուպարել մարտայարդար գարշապարաց Արամայ, Գոռան կորզրիք, մոնչեն Մասիք, հռնչեն սահանք Երասխայ: Ի գրո՛հ ի գրո՛հ տալ բիւրուցն ոտնատրոփ, Տատանին դաշտակք, յառնէ շոփնդն ապուլոյ, Կռուփ առ կռուփ կոփեն կմբայք տէգ առ տէգ, Դղորդք առնուն տարերք կորովեացն ի վէգ: Հապ'օ՛ն արի արանց մանկունք, ելլն:

Մինչեւ ցե՞րք, ցե՞րք սուգ ունի գՀայս, հատէք զարտօսը՝ որբք, այրիք, Հարանց, հարսանց, եղբարց, որդւոց, հանուրց Հայոց վրէժխնդիրք: Թինդս առեալ երթամք յասպարէզ քաջաց, Յուշիկ հրնչեն ձայնք արեան սիրելեաց: Սօսափիւնք յերկնից, արհաւիրք յերկրէ՛ Բաջաց սօսանդակ գՊարսն հերքեցէ: Հապ'օ՛ն արի արանց մանկունք, ելլն:

Արք աղեղանց, բարձր ի թիրախ թոռաջիք, վերջին ձեզ խրախոյս, Առեալ տարցուք զանթիկնադարձ գայս վարդազոյն դրօշն անխոյս՝ Ի վերայ յիսնից յաղթից Վարդանայ Պարսկատանջ բազկաւ արւոյն Վահանայ, Շեշտ ի ծայր չիրմի դաշտին Շաւարշան Տընկել յաղթանակ անմահ հայութեան: Հապ'օ՛ն արի արանց մանկունք, ելլն:

«Բա՛մ, փորոտան» երգը առաջին անգամ տպուած է «Բազմավէպ»ի 1850 թ. թիւ 6-ի մէջ, «Հ. Ղ. Մ.» ստորագրութեամբ: Երկրորդ անգամ տպուած է, լեզուական եւ ոճային փոփոխութիւններով՝ «Նուագֆ»ի Ա. հրատարակութեան Գ. «Հայրունի» հատորին մէջ (Վեներիկ, 1858): Գրուած է 1849 թ. Հոկտ. 26-27-ին, իտալական ազգային յեղափոխութեան եւ Վեներիկի մէջ տեղի ունեցած հերոսամարտերու թարմ տպաւորութեան ներքեւ: 1850-ական թթ. երգի է վերածուած՝ Վեներիկի Ռաֆայէլեան վարժարանի երաժշտութեան դասատու Բիքթրօ Պիանֆինիի կողմէ: Հետաքրքրական էր գիտնալ՝ որ այս երգը նուիրուած էր ... Վահան Մամիկոնեանին:

ՆՈՒԱՐՍԱԿԻ ԴԱՇԵՆԱԳՐԻՆ ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Նուարսակի դաշինքն արժանի է մեր աշխարհի պատմութեան մէջ նոր թուական մը կազմելու, վասնզի ան բացաւ խղճի ազատութեան դարազուրկը: Անոր արժէքը հասկնալու համար՝ պէտք է յիշել թէ ինչ էր այդ թուականին կրօնական վիճակն աշխարհի ծանօթագոյն մասերուն մէջ, երբ դաշինքը կըքուցեցաւ: Ասիոյ մէջ, ամենուրեք, վեհապետներուն կամքն էր, մահու պատժի սպառնալիքի տակ, որ կ'իշխէր ու կը տնօրինէր իրենց հպատակներուն խիղճը: Եւրոպոյ մէջ, արդի մեծ ազգերը, Գաղղիացիք, Անգլիացիք, Գերմանացիք, եւ միւս բոլորը, կուսակալութեան եւ բարբարոսութեան թանձր մշուշով պատեալ, բոլորովին անգիտակից էին կրօնական եւ քաղաքական իրաւունքներու գաղափարին: Հայաստան եղաւ որ առաջին անգամ պարտաւորեց իր վեհապետը ճանչնալու խղճի եւ կրօնքի ազատութեան իրաւունքը: Պէտք է գիտնալ նաեւ, որ Իրանի Արքայից Արքան ներողամտութեան ոգին ոչ թէ խղճմտանքի սրբազան իրաւունքներուն ճշմարիտ յարգանքն է, իր հպատակ ժողովուրդներուն հանդէպ սնուցած արդարութեան եւ ազատութեան սկզբունքներն էր ներշնչուէր, այլ բռնադատուած տեղի կուտար մի միայն ուժի իրաւունքին առջեւ:

Իրօք Հայերը քաշուած իրենց լեռներուն վրայ եւ մի միայն իրենց ուժերուն կռթնած՝ մարդկութեան այդ գերագոյն իրաւունքը ձեռք կը բերէին կռուելով Սասանեան բռնապետութեան դէմ, իրենց արիւնք թափելով քրիստոնէութեան յաղթանակին համար: Այդ գաղափարին բոլոր բարձրութիւնը խտացած է այս բանաձեւին մէջ: «Եթէ խղճի ազատութեան պայմանները կ'ընդունիք, կ'ըսէր Վահան Մամիկոնեան Նիխորի պատգամաւորներուն, կը հաշտուինք ձեզի հետ ու դարձեալ կը հնազանդինք ձեզ, իսկ եթէ չէք ընդունիր, պատրաստ ենք մինչեւ մեր վերջին շունչը կռուելու եւ աւելի ուրախութեամբ կը մեռնինք, քան թէ պարսիկ մարդու առաջ գլուխնիս խոնարհեցնենք:

Հ. Սահակ Մովսէսեան

THE HEROES OF NEVARSAG

- Vahan Mamigonian
Sahag Pakradouny
Nersheh Gamsaragan
Hrahad Gamsaragan
Adom Knouny
Haght Siuny
Diarentak Arsharouny
Vorty Timaksian
Kachach Saharouny
Bab Ardagouny
Hovhan Antzevatzy
Papken Siuny
Hovhan Mandakouny
Atig Pechnetzy
Ghazar Parbetzy
Hmayak Mamigonian
Moushegh Mamigonian
Vart Mamigonian
Vasag Mamigonian
Grigor Mamigonian
Vren Vanantetzy
Papak Balouny
Nersheh Yervantouny

The 213 martyrs at the Castle of Ardag: The martyrs of Vorchnahagh, Artzakh, Nersehabad, Agori, Tvin, Djarmanayn, Yerez, Shdeh.

ՆՈՒԱՐՍԱԿԻ ԵՐԵՔ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վահան Մամիկոնեանն սկսեց խօսել ու պատասխան տալ Նիխորի խօսքերին: Ասաց. «Մեր ապստամբութեան եւ այսպիսի խիստ ու մահաբեր գործին մեր անձերը նուիրած լինելու մասին մեր ասելիքները շատ են ու կարելոր, եւ դրանք անհնար է գրով կամ պատգամով սպասել, բացի նրանից, որ դէմ-յան-դիման խօսենք նրա հետ, որ Արեւաց տէրն է, եւ ձեզ հետ, որ արքունիքի աւագանին էք: Բայց երեք խօսք ասեմ ձեզ: Եւ եթէ այս երեք խօսքերիս այնպիսի պատասխան ստանամ, ինչպիսին կամենում եմ ես եւ սրանք, որ հենց այստեղ են, եւ եթէ կարող է այս երեք խնդիրն էլ մեզ տալ գրով ու թագաւորի կնիքով, ապա դրանից յետոյ ամենայն ինչ, որ ասեք յարմար ու արժանի, կ'ընդունենք ու ձեր խօսքը կը լսենք, ինչպէս որ մեր նախնիներն էին լսում: Քանզի այն, ինչ ես ասում եմ ձեզ, իմ խօսքերը չեն, այլ նրանց բոլորինն են՝ աւագներինն ու կրտսերներինը, որոնք այժմ ձեր առաջ են, եւ այս խօսքերը մենք ոչ թէ այսօր ենք խորհել կամ իմացնել, այլ այն օրը, երբ մեր անձերը մահու տուինք՝ նախ այս երեք առաջարկութիւնները քննած ունենալով ամէն ինչից առաջ: Եթէ պարսիկները յանձն կ'առնեն թոյլատրել մեզ այս երեք խնդիրները, կը ծառայենք նրանց որպէս բնիկ ու հաւատարիմ ծառայներ: Իսկ եթէ չցանկացան այնձն առնել եւ խստութիւն գործ դնել, կը հեռանանք աշխարհից, կը կորչենք եւ խնդրութեամբ կը մեռնենք, բայց պարսիկ մարդու չենք երկրպագի:»

«Այդ երեքից մէկը նախ եւ առաջ այս կարելոր եւ պիտանի խնդիրն է, որ մեր հայրենի եւ բնիկ օրէնքները մեզ թողնէք, հայ ոչ մի մարդու մոգ չդարձնէք, մոգութեան համար ոչ ոքի գահ ու պատիւ չտաք, կրակարանը Հայոց աշխարհից հեռացնէք, աղտեղի ու անպիտան մարդկանց կողմից եկեղեցուն հասած խայտառակութիւնները, որ մինչեւ այժմ եղել են, այսուհետեւ չլինին, քրիստոնեայ մարդկանց եւ քահանաներին թոյլ տաք քրիստոնէական կարգն ու պաշտօնը համարձակ եւ աներկիւղ կատարել՝ ուր որ կամենան: Ուրեմն բարի է, եւ այդ է մեր առաջին խնդիրը:»

«Երկրորդ խնդիրն այս է. որ մարդուն ճանաչէք ոչ թէ իշխանաբար, այլ արդարութեամբ իմանաք լաւն ու վատը, ընտրէք պիտանին ու անպիտանը, ճանաչէք տոհմիկին ու անտոհմիկին, քաջ ու օգտակար մարդկանց պահէք լաւերի ու պատուականների մէջ, արհամարհելով ոչնչի՝ տեղ դնէք վատին ու անպիտանին, սիրեք վաստակաւորներին եւ առէք անօտակոտներին, իմաստուններին մօտ պահէք եւ նրանցից խորհուրդներ անէք, անմիտին մօտ չընդունէք, այլ եւ հրապարակից հալածէք: Եւ երբ ու այս ամէն բաներն այսպէս լինեն, Արեւաց աշխարհի բոլոր գործերը կը գնան յաջող ու անսխալ: Իսկ թէ հակառակը սիրէք, ինչպէս որ մինչեւ այժմ է եղել, ապա վիճակն ու գործերն էլ այդպէս հակառակը կը լինեն, ինչպէս որ եղել է, եւ դուք տեսաք:»

«Մեր երրորդ պահանջն այն է: Ով Արեւաց աշխարհի տէրն ու թագաւորն է, ցանկանում ենք, որ ի՞նքը իր աչքերով տեսնի, ի՞նքը լսի իր ականջներով, ի՞նքը ճանաչի, ի՞նքը խօսի իր բերանով եւ ոչ թէ ուրիշի աչքով տեսնի, ուրիշի ականջով լսի, ամէն օր ուրիշի միջոցով մարդկանց լաւ կամ վատ ճանաչի եւ ուրիշի բերանով ասի՝ ինչ որ պէտք է: Այս պատճառով էլ ճիշտ չի լինում տեսածը, ոչ էլ արդար է լինում լսածը, այլ բազում խօսքեր ու դատարկ հրամաններ են ընդունւում, եւ ամէն ինչի մէջ խառնակչութիւն է ստեղծւում: Եւ երբ այս ամէնն այսպէս լինի, բոլոր վաստակները հպատակների միջոցով կ'ոչնչանան, եւ աշխարհն ու նրա մէջ բնակուողները չեն կարող աներբ ու հաստատուն մնալ: Իսկ թէ որ թագաւորն իր սուր աչքով տեսնի, իր ականջները լսողութեամբ լսի եւ իր արդար բերանով էլ խօսի իր հպատակների հետ, խանդավառուած հպատակները չեն յագեանայ աշխատելուց, այլ աշխատանքի մէջ ջերմանալով՝ կը ջանան օրէց-օր բազմացնել բարիքները: Այսպէս աշխարհն է շէնանում, եւ տէրը միշտ չբեղանում ու պայծառանում է:»

Արդ, եթէ կարող էք սրանց այսպէս խոստանալ եւ խոստացածներն էլ գրով ու կնիքով հաստատած տալ մեզ, ապա կանչի՛ր, եւ յօժարակամ կը գանք, կը լսենք ձեր խօսքերը կը հնազանդուենք թագաւորի հրամանին, ինչ էլ որ այն ասի: Իսկ եթէ մեր այս երեք խնդիրը չէք կարող կատարել եւ կարծում էք, թէ անհնար է, ապա ինչպէս որ մենք մահն ենք դրել աչքերնիս առաջ, պատրաստ կը լինենք մեռնել, բայց Արեւաց հպատակուել չենք կարող:

Ղազար Փարպեցի, (Հայոց Պատմութիւն) Թարգմ. Բագրատ Ուլուբարեան

Նուարսակի դաշինքը օրինականացնում է այն սկզբունքը, որ հայերը արտայայտեցին եւ բանաձեւեցին Արտաշատի ժողովում եւ Վարդան Մամիկոնեանի ճառին մէջ Տիգրանի արքունիքում՝ քաղաքակառուցութեան իրաւացի, բայց կրօնապէս հայ: Հայ նախարարութեան այս պահանջը նաեւ նրանց թուլութիւնն է նաեւ նրանց ուժը: Թուլութիւնն էր, որովհետեւ նա անտարակոյս իր մտքում ունէր առաւելագոյն ծրագիր՝ քաղաքական անկախութեան երազը, որ սակայն անկարող էր իրականացնել իր սեփական միջոցներով: Իր ուժն էր, որովհետեւ այդ պահանջով՝ հայութիւնը երեւան է գալիս ինքնաճանաչ, իր շահերն ու արտօնութիւնները իրականանալու հակադրող եւ հայ մշակոյթի ուղիները հարթող ազգ-կրօնական մէկ միութիւն: Հայկական այս տեսակէտը յաղթեց իրականանալուն, որ բանաձեւում էր որպէս՝ ամէն պետութիւն մէկ կրօն սկզբունքը: Երկու տեսակէտի, քաղաքական դաւանանքի այս մրցումից ստեղծուեց Նուարսակի դաշինքը: Հայերը կարող էին գոհ լինել իրանի ծաւալուն կայսրութեան մէջ՝ ճանաչելով էին իրաւական միութիւն՝ իրենց ազգ-կրօնական եւ դասային՝ արտօնութիւններով, մի բան, որ նոյն կայսրութեան մէջ ոչ մէկին, ոչ քրիստոնեայ համայնքի, ոչ էլ ազգային միաւորի՝ շնորհուած չէր: Հայերը ձեռք բերեցին այդ իրենց կոռուով, պայքարով:

Գառնիկ Գիւզալեան

ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐՈՒ ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր կարծեօք Վահանի շարժումն ալ, ոչինչ ընդհատ Վարդանի շարժումէն, պարզապէս կրօնական զգացումէ մղեալ էր, ինչպէս որ վերջն ալ ցուցուց: Բաւական եղաւ որ Վարդանի գահակալութեամբ կրօնական ազատութիւն հռչակուէր, որ Վահան ալ եւ բոլոր Վահանեանք ալ՝ Պարսից թագաւորութեան ամենահաւատարիմ ծառայութիւններն յայտնէին ու անխաղաղ կերպով գործադրէին: Այս տեսութեամբ պէտք չէ որ սուրբ հաւատքի Ե. դարու նահատակներուն թիւը Աւարայրի օրուան 1036 մարտիրոսներով փակուի, այլ Արտազու բերդին 213 խողիտողուածներն ալ, Որջնահղի նահատակներն ալ Հմայեակ Մամիկոնեանի գլխաւորութեամբ, Արցախի անտառներուն մէջ կոտորուածներն ալ, ու Վահանի հետեւողութեամբ Ակոռիի, Ներսէհապատի, Ծարմանային, Դուխին, Երէզի եւ Շտեայի մէջ նահատակուողներն ալ, Վասակ Մամիկոնեանով, Սահակ Բարատունիով, Ատոմ Գնտուիով, Յազը Միւնիով, եւ ուրիշ յականէ յանուանէ յիշուած նախարարազուններով, պէտք է միեւնոյն պատուոյ եւ յիշատակի մասնակցին, եւ Վարդանանց եւ Վահանեանց համախումբ մարտիրոսները պարծանօք տօնուին մեր կողմէն, որ այսչափ շուրջ զմեզ մածնալ ունիմք գրագմութիւն վկայից (Երբ. ԺԲ. 1), եւ պէտք է անոնցմով քաջալերուինք մեր սուրբ հաւատքը եւ մեր սուրբ եկեղեցին պաշտպանելու:

Մաղաքիա Արք. Օրմանեան

Գործը՝ զոր սկսաւ Վարդան եւ աւարտեց Վահան՝ գերազանցօրէն կրօնական եւ ազգային էր միանգամայն: Հայ ժողովուրդին գոյութիւնը բացարձակապէս կախուած էր իր իտէալը դարձնող այդ երկու ազգակներու մասնաբար պահպանումէն: Սկզբնական շարժումը՝ այս միութիւնը դարձնելու աւելի կուռ ու ներոյժ, եւ տալու անոր ինքնուրոյն դրոշմ ու դիմագծութիւն՝ Հայը կը պարտի զոյգ հսկայ հանճարներու՝ Սահակի եւ Մեսրոպի՝ կրթութեամբ, նկարագրով, կոչումով, ըմբռնումներով, ձգտումներով, եւ մասամբ ալ արեանառութեամբ իրարու համանման:

Գարեգին Եպս. Տրապիզոնի

Զի ԲԱԶԻ ԱՌՆ ԲԱՆ ԶԲԱԶՈՒՄ ԺԱՄՍ ՀԱՐԱՆՕՔ ԿԵՑԵԱԼ՝ ԾԱՏ ԼԱԻ Է ՄԻ ՕՐ ԾԱՆՈՒՑԱՆԵԼ ԶԼԱԻՌԻԹԻՒՆ ԱՆՁԻՆ ԵՒ ՄԵՌԱՆԵԼ:

ԲԱՆԶԻ ԲԱԶ ՄԱՐԴՈՒ ՀԱՄԱՐ ԵՐԿԱՐ ԺԱՄԱՆԱԿ ՀԱՐՈՒԱԾՆԵՐԻ ՏԱԿ ԱՊՐԵԼՈՒՑ՝ ԱԻԵԼԻ ԼԱԻ Է ՄԷԿ ՕՐ ԻՐ ԱՆՁԻ ԲԱԶՈՒԹԻՒՆԸ ՑՈՑՑ ՏԱԼ ՈՒ ՄԵՌՆԵԼ:

THE TREATY OF NEVARSAĞ
Original painting by Paul Giragosian

1500 ՏԱՐԻ ՆԻԱՐՍԱԿԻ ԾՆՁՈՎ

Օգնիկ Հայրապետեան

Հայաստանը իր ունեցած պատմա-աշխարհագրական, տնտեսական ու քաղաքական դիրքի շնորհիւ հնուց ի վեր կարեւոր դեր է ունեցել Առաջաւոր Ասիայում: Այս հանգամանքը, նամանաւանդ Արեւելքը Արեւմուտքին շարժապարտ նրա դերը, բնականաբար, չէր կարող վրիպել ժամանակի հզոր տէրութիւններին՝ Հռոմի, Պարսկաստանի ու Ասորեստանի աչքից, որոնք Հայաստանի սահմանակից հարեւաններն էին: Այդ իսկ պատճառով նրանք Հայաստանի նկատմամբ յաճախ վարել են պարսիկ ու գաւթողական քաղաքականութիւն եւ ուղղակի կամ անուղղակի միջոցառումներով միշտ աշխատել են ջլատել հայ ժողովրդի դիմադրական ուժը եւ իրենց իշխանութեան ենթարկել երկիրը:

Այս քաղաքականութիւնը գործնական արտայայտութիւն գտաւ առաւելաբար 5-րդ դարում, երբ Պարսից արքունիքի գործադրած ճնշումները եւ քաղաքական նկրտումները ահագանգում էին մօտալուտ վտանգը: Սակայն գուգահեռ հայ պետականութեան թուլացման ու սպառնացող վտանգին՝ այս դարի սկզբին Մեսրոպ Մաշտոցի հանձարեղ ու հեռատես մտքի եւ ժամանակի քաղաքական ու կրօնական իշխանութեանց անվերապահ աջակցութեան շնորհիւ ստեղծեցին հայկական այժմի ոսկեդարի գրեթէ, որոնք շուտով դարձան հայ ժողովրդի գոյատեւման կարեւոր ազդակը: Մեսրոպեան տառերի ստեղծումով հիմք դրեց հայ դպրութեան ու գրչութեան. հայերէնի թարգմանեցին Աստուծաշունչն ու եկեղեցական, գիտական ու փիլիսոփայական արժէքաւոր գրքեր, յօրինեց հայ ժողովրդի ամբողջական պատմութիւնը: Այսպիսով հայոց լեզուն, գիրն ու գրականութիւնը եւ հայ եկեղեցին դարձան պետականօրէն անկում ապրող հայ ժողովրդի միասնականութեան, գոյատեւման, հայրենիքի պաշտպանութեան եւ քաղաքական անկախութեան վերակերտման հիմնական կուսանները:

Այս պայմանների մէջ հազիւ հինգ տասնամեակ անց՝ 451 թւականին տեղի ունեցաւ Աւարայրի ճակատամարտը, ուր հայ ժողովրդի բոլոր խաւերը՝ շինականները, հոգեւորականութիւնն ու իշխանները, գլխաւորութեամբ Վարդան Մամիկոնեանի ու Ղեւոնդ Նրէցի, անօրինակ խիզախութեամբ մարտնչեցին Պարսից Սասանեան Յազկերտ Բ. արքայի կանոնաւոր բանակների դէմ եւ իմացեալ մահով ապահովեցին հայոց լեզւի ու կրօնի ազատութիւնն ու մեր հայրենիքի անվտանգութիւնը:

Աւարայրի ճակատամարտը, ճիշտ է, մէկ օր տեւեց եւ հայ ժողովրդից ֆիզիքական զոհեր խլեց. սակայն նրա ոգին ու քաղաքական նշանակութիւնը անչափելի եղան: Հայ ժողովուրդը 451 թւականից յետոյ եւս շուրջ երեք տասնամեակ նոյն ոգիով ու խիզախութեամբ շարունակեց դիմադրել Սասանեան բռնակալներին, որոնք դեռ շարունակում էին հայ ժողովրդի կրօնափոխութեան ու ձուլման միջոցով Հայաստանի ներքին անկախութիւնը վերացնելու իրենց նախկին քաղաքականութիւնը:

451-484 թւականների ընթացքում, գլխաւորաբար 481-84 թւականներին հայ ժողովրդի մղած ազգային-ազատագրական պայքարը Վարդանանց փառքն ու պատիւը հանդիսացաւ: Այս անգամ ապստամբութիւնը գլխաւորում էին Վարդանի եղբոր՝ Հմայակի որդի Վահան Մամիկոնեանը ու Սահակ Բագրատունին: Ապստամբութեան կազմակերպման մէջ կարեւոր դեր կատարեց նաեւ ժամանակի Գիւտ Կաթողիկոսը, որի պատճառով իսկ Պարսից Յազկերտ Բ. յաջորդը՝ Պերոզ թագաւորի կողմից կանչեց Տիգրան, ուր եւ պահեց պաշտօնագրով:

Վարդանանքի պէս այս ապստամբութեան եւս մասնակցեցին հայ շինականները, հոգեւորականութիւնն ու իշխաններից շատերը:

Ապստամբութիւնը ճնշելու նպատակով Պարսից Ատրվինասպ զորավարը նախքան 481 թւականը պարսկական մի զորաբանակով շարժւում է դէպի Հայաստան: Հայկական զօրքը Պարսկականին հանդիպում է Արաքս գետի ափին՝ Վարազկերտ գիւղի մօտ: Հայկական զօրքի հրամանատարութիւնը խուսափում է բաց դաշտի մէջ կռու տալուց եւ փոքրիկ կռիւներ մղելով Պարսից զօրքին հմտօրէն քաշում է Մասիս լեռնոտ փէշերը եւ այդտեղ՝ Ակոռի գիւղը մօտ տալիս կատաղի ճակատամարտը: Այս ճակատամարտում հայկական զօրքը կատարեալ յաղթանակ է արձանագրում:

481 թւականի ամռանից մինչեւ 482-ի գարունը անցնում է խաղաղ. սակայն ռազմական բնագաւառում կազմակերպչական մեծ աշխատանք է տարւում Հայաստանում:

482-ի Մայիսին, ինչպէս սպասւում էր, պարսկական սպառազինւած բանակները շարժւում են Հայաստանի վրայ: Այս անգամ ճակատամարտը տեղի է ունենում Աւարայրի պատմական դաշտից քիչ հեռու Ներսեհապատ գիւղի մօտ: Հայկական զօրքի մէջ էր գտնւում ժամանակակից Յովհան Մանուկուհի Կաթողիկոսը՝ որ մեծապէս ոգեւորում էր հայ մարտիկներին: Հայկական բանակը մեծ քաջագործութիւններով յաղթանակում է:

483-ին ապստամբութիւնը վերջնականապէս ճնշելու համար Հայաստան է գալիս պարսկական մի նոր բանակ՝ գլխաւորութեամբ Հազարավուխտի: Հայ հրամանատարութիւնը գլխաւորութեամբ Վահան Մամիկոնեանի (Սմբատ Բագրատունին եւ Վահանի Եղբայրը՝ Վասակ Մամիկոնեանը սպանել էին վերոյիշեալ պատերազմների ընթացքում) ընտրում է պարտիզանական կռուի եղանակը: Վահանը իր ղեկավարած պարտիզանական խմբերով ամբողջում է Հայաստանի լեռնային շրջաններում եւ միշտ մի տեղից միւսը փոխադրելով՝ ժողովրդի ջերմ օժանդակութեամբ շեշտակի հարածներ է իջեցնում թշնամու վրայ: Այս կռիւներու ընթացքում հայ քաջարի մարտիկները հայրենասիրական վառ զգացումներով տագորտած հրաջներ են գործում եւ մաս առ մաս ոչընչացնում են թշնամու զորամասերը: Իսկ Վահան Մամիկոնեանը թշնամու աչքում առասպելական մի հերոս է դառնում. թշնամիները նրա անունը լսելիս սարսափահար փախչում են: Ժողովրդի մէջ Վահանի սխրագործութիւնների մասին առասպելներ են յօրինւում:

Հայ ազատագրական այս հերոսական պայքարը շարունակւում է մինչեւ 484-ի ամառը, երբ Հեփթաղների դէմ վարած պատերազմում սպանւում է Պարսից Պերոզ թագաւորը: Պերոզին յաջորդում է Վաղարշը, որը խորհրդակցելով իր զօրահրամանատարների հետ որոշում է փոխել իր նախնիների՝ Յազկերտի ու Պերոզի վարած քաղաքականութիւնը Հայաստանի նկատմամբ. նա հայ ժողովրդի ազատագրական յամառ պայքարի առջեւ հարկադրւած է լինում տեղի տալ եւ ընտրել զինման ճանապարհը: Ուստի Վշնասպադատի գլխաւորութեամբ Հայաստան է ուղարկւում մի պատերազմութիւն: Բանակցութիւնները տեղի են ունենում Պարսկական շէր գաւառի Նւարսակ գիւղում, ուր Վահան Մամիկոնեանը առաջադրում է հետեւեալ երեք հիմնական խնդիրները:

Ա. Վերջ տալ կրօնափոխութեան հարկադրանքին եւ հայութեան չպարտադրել զրադաշտական կրօնը ընդունելու. քանզի Հայաստանում կառուցւած ատրուշանները եւ դժուարութիւն չստեղծել եկեղեցականների համար՝ ազատ թողնել նրանց իրենց ծիսակատարութիւնների մէջ:

Բ. Վերջ տալ պարսկական արքունիքի միջամտութիւններին Հայաստանի եւ նախարարների ներքին գործերին:

Գ. Հայաստանի պաշտօնեաներին կարգել ըստ նրանց ունեցած արժանաւորութեան եւ վաստակի. այս մարզում լսել ուղղամիտ մարդկանց խորհուրդները եւ արդարամտութիւն կիրարկել:

Պարսից արքունիքը ընդունում է Վահանի բոլոր առաջադրանքները, ուստի

CHRONOLOGICAL TABLE - ARMENIA, 384-654 A.D.

- 387 Armenia divided between Byzantium and the Persian empires.
- 388 Birth of Vartan Mamigonian, son of Hamazasp and Sahaganoush, who is daughter of Catholicos Sahag Barteu.
- 389 King Khosrov III is dethroned and his son, Vagharsh, is declared King of Armenia, receiving the name Vramshabouh.
- 404 St. Mesrob invents the Armenian alphabet: beginning of Golden Age of Armenian Literature.
- 415 Death of King Vramshabouh.
- 415 Yazdagert II appoints his son, Shabouh, viceroy of Armenia.
- 422 Ardashes IV becomes King of Armenia.
- 428 The King of Armenia and the Catholicos are convened to Dispon and dethroned.
- 428 Vehmihreshabouh is appointed governor-general of Armenia.
- 431 Translation of the Bible into Armenian is completed.
- 432 Persians appoint two Syrians as Catholicoi.
- 439 Hovsep I is appointed Locum Tenens of the Catholicosate. He becomes Catholicos in 444.
- 441 Vasak Suni is appointed governor-general of Armenia.
- 442 Yazdagert II imposes Zoroastrianism as state religion throughout the Persian empire; religious persecutions start against the Armenians.
- 445 Birth of Vahan Mamigonian, nephew of St. Vartan Mamigonian.
- 449 Meeting of Ardashes, where Armenians reject the offers of Yazdagert II and start the rebellion.
- 451 Battle of Avarair, May 27th. Vartan Mamigonian and 1,036 soldiers are martyred. Several clergymen and 35 princes are deported to Persia. The sons of Hmayag Mamigonian, Vahan, Vasak and Ardashes, and the sons of Arshavir Gamsaragan, Nerseh and Hrahat, are taken hostage to Persia as well.
- 454 Sts. Ghevontiantz are martyred in the village of Reva, near Nshapour.
- 455 The 5 hostages are freed and returned to northern Armenia.
- 459 Beroz succeeds Yazdagert II to the throne of Persia.
- 462 The Armenian princes return to Armenia from exile.
- 471 Catholicos Kud is convened to Dispon, and after being accused of rebellion, is dethroned.
- 476 Vahan Mamigonian, who has been accused as a revolutionary, is convened to Dispon, where he justifies himself.
- 478 Hovhan Mantaguni succeeds Catholicos Kud.
- 481 Vaghtank, the King of Georgia rebels against the Persian emperor. Armenians take advantage of political turmoil and declare their independence. Victorious wars in Tvin and Agori take place.
- 482 Victory of Nersehabat.
- 483 Victories of Yerez and Shdeh.
- 484 Beroz is killed and Vagharsh succeeds him on the Persian throne. Vahan Mamigonian returns to Tvin and renovates the Cathedral of Etchmiadzin the same year.
- 484 Prince Nikhor comes as representative of King Vagharsh and signs with Vahan Mamigonian a treaty in the village of Nevarsag. Later this year, Vahan pays a state visit to Dispon and is received with great honors by the King of Kings.
- 485 Vahan Mamigonian returns to Armenia as commander of the army. After a few months, he is appointed viceroy. Armenia enjoys religious freedom and political autonomy.
- 488 Ghazar of Parby writes the History of the Armenians.
- 505 Death of Vahan Mamigonian.
- 636 Arabs invade Armenia.
- 652 Collapse of the Sassanide Empire.
- 654 Theothoros Rshduni is appointed governor-general of Armenia by the Arabs.

484 թւականին կնքւում է Նւարսակի դաշնագիրը՝ Հայաստանի ու Պարսկաստանի միջև: Ետը մէկ տարի անց՝ 485-ին Վահանը նշանակւում է Հայաստանի մարզպան, որ բացառիկ ցնծութեամբ է ընդունւում հայ ժողովրդի կողմից:

Հայ ժողովրդի պատմութեան մէջ առանձնայատուկ տեղ է գրաւում 5-րդ դարը: Այս դարի ազատագրական շարժումները լաւագոյն արտայայտութիւնն են հայ ժողովրդի հայրենասիրութեան ու ազատասիրութեան բարձր գիտակցութեան. նրանք համարւում են մեր ազգային-ազատագրական դարաւոր պայքարի հիստորիկ դրազներէից ու դեռ հանդիսանում են ներշնչումի ազդու աղբիւրներ: Հինգերորդ դարից յետոյ եւս հայ ժողովուրդը ազատագրական շատ մարտեր է մղել օտարերկրեայ թշնամիների դէմ ու միշտ առաջնորդել է իր քաջարի նախնիների օրինակով: 1918 թւականի Մայիսեան գոյամարտերը, նամանաւանդ Մարդարապատի, Բաշ Աբարանի ու Ղարաքիլիսայի հերոսական ճակատամարտերը կրկին անգամ հաստատեցին, որ Վարդանների ու Վահանների շունչն ու ոգին ոչ միայն բնաւ չի խամրել հայ ժողովրդի մէջ, այլեւ այն դարաւոր ամուր արմատներ է ձգել եւ մշտականապէս դարձրել հայ ժողովրդի գոյութեան ու յարատեւութեան կաղնին: Անվարական Հայաստանի Անկախ Հանրապետութեան հիմնադրութիւնը Աւարայրի ու Նւարսակի բոցավառ շնչի արգասիքն էր:

Այսօր կանգնած լինելով Նւարսակի դաշնագրի կնքման 1500-ամեակի սեմին՝ իւրաքանչիւր հայի համար պատեհ առիթ է մտածելու ու խորհելու իր նախնիների սխրագործութիւնների, նրանց մղած ազգային-ազատագրական պայքարների, իր անցեալի ու ներկայի պատմութեան եւ վիճակի մասին. մտածել ու վերանորոգել եւ մեր նախնիների օրինակով տէր կանգնել հայ ժողովրդի ճակատագրին՝ Հայ Դատին: Սա հայ ժողովրդի առարկայական ներկայ պայմանների թելադրանքն է ու նրա յանձնառու սերնդի առաքելութիւնը:

Այս են պատգամում Աւարայրն ու Նւարսակը:

PRELACY CALENDAR OF EVENTS

Requiem for Deceased Clergy
Clergy Retreat, St. Sarkis Church, Bayside
Sts. Vartanantz Day
Nvsarsag Treaty, 1500th Anniversary

Paregentan Weekend, Marriott Hotel, Worcester, Mass.
Prelacy Raffle Drawing, Worcester Marriott
Lenten Series Lecture I, at the Prelacy
Lenten Series Lecture II, at the Prelacy
Musical Armenia, Carnegie Recital Hall
Lenten Series Lecture III, at the Prelacy
Minas Gharibian Art Exhibit, at the Prelacy
Palm Sunday
Easter Eve Reception for College Students
Easter Sunday
Armenian Martyr's Day
Children's Day
Clergy Conference, Sts. Vartanantz, N.J.
Mother's Day Luncheon, St. Regis Hotel, NYC
Ladies' Guild Nat'l Assoc., Sts. Vartanantz
N.R.A. Sts. Vartanantz Church, N.J.
Oberammergau, 35th Anniv. Passion Play in Germany
plus Austria and Italy

Sunday, February 26, 1984
Tuesday, February 28, 1984
Thursday, March 1, 1984
March 1, 1984 - March 1, 1985
Fri.-Sun., March 2-4, 1984
Saturday, March 3, 1984
Wednesday, March 7, 1984
Wednesday, March 21, 1984
Sunday, March 25, 1984
Wednesday, March 28, 1984
Friday, April 6, 1984
Sunday, April 15, 1984
Saturday, April 21, 1984
Sunday, April 22, 1984
Tuesday, April 24, 1984
Green Sunday, May 6, 1984
Tuesday, May 8, 1984
Tuesday, May 8, 1984
Thurs.-Fri., May 10-11, 1984
Wed.-Fri., May 9-11, 1984
Tuesday, August 14 through
Monday, August 28, 1984

THE OBERAMMERGAU PASSION PLAY 350th Anniversary Performance

Join others on an inspiring and significant journey sponsored by the Armenian Prelacy, August 14-28, 1984.

THE TRIP WILL INCLUDE:

Munich, Oberammergau, Vienna, Venice, Florence, Rome.
Round-trip air transportation from New York City. Quality hotels with private bath and/or shower. Continental breakfast daily, one lunch and two dinners in Oberammergau. Free time for visits with local Armenian missions in Vienna and Venice.

FOR INFORMATION AND A BROCHURE CONTACT:
The Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America
138 East 39th Street
New York, New York 10016
(212) 689-7810

AN APPEAL TO OUTREACH READERS

Once a year we appeal to our readers for a donation to help defray the expenses of publishing OUTREACH.

As you know, there is no subscription fee for OUTREACH. It is sent without charge to thousands of homes. This special issue, for example, is being mailed to 11,000 homes.

The costs of preparing a publication continues to rise, and yet it cannot be considered to be a luxury, it is a necessity. It is only through the printed word that we can keep in touch with each other.

Please, take the time now, and send your tax-deductible donation.

Enclosed is my check/money order \$ _____

Name _____

Address _____

City, State, Zip _____

Send your donation to:
Armenian Apostolic Church of America
138 East 39th Street
New York, New York 10016

ARMENIAN OUTREACH PROGRAM

The Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America invites you to listen to the Armenian Outreach Radio Hour, WHBI FM 105.9 on your FM dial, serving the New York-New Jersey Metropolitan area.

The radio hour was first aired on Thursday, December 1st and will continue to be on air every Thursday, 9:30 a.m. to 10:00 a.m. The producer is Mr. Vartkes Baboghlian.

Help Support Armenian Prelacy Programs

In the 8th Annual Raffle

PAREGENTAN WEEKEND '84

8th Annual Raffle PRIZES

1st Prize	\$10,000
2nd Prize	\$ 3,000
3rd Prize	\$ 2,000
4th-10th Prize	\$ 1,000

Raffle Drawing will take place on Sat. March 3, 1984, during the Paregentan Weekend, at the Marriott Hotel, Worcester, MA

Tickets available from Board of Trustees, Delegates or local sources.

Ticket Donation \$100

General Chairman:

Mr. Varoujan (Bobby) Avakian

Regional Representatives:

NY/NJ — Reverend Moushegh der Kaloustian

NEW ENGLAND — Sarkis Garibian

MID-ATLANTIC — Nazareth Emlikian

SOUTHEAST/SOUTHWEST — Varoujan (Bobby) Avakian

MIDEAST — Nerses Chitjian

CANADA — Reverend Armen Ishkhanian

